

Dil Dâvası ve Ziya Gökalp

Doç. Dr. Faruk K. TİMURTAŞ

Türk milliyetçiliğini "Türkçülük" adı altında sistemleştiren büyük fikir adamı, sosyolog Ziya Gökalp'ın dilimiz ve meseleleri üzerinde de çok yerinde ve dikkat çekici düşünceleri vardır.

Ziya Gökalp'ın millet anlayışında "dil" çok önemli bir yer tutar. Milleti meydana getiren unsurlar içerisinde Gökalp "kültür"ü ve ona bağlı olan "dil"i en esashı olarak kabul etmektedir.

Gökalp'ın dil meselesi üzerindeki düşüncelerini izah ve tahlile geçmeden önce, dilimizin tarihî gelişmesine kısaca işaret etmek ve dili sadeleştirme cereyanının Gökalp'a gelinceye kadar yüzyıllar boyunca geçirdiği safhaları ana çizgileriyle göstermek uygun olacaktır.

TÜRKÇENİN TARİHİ GELİŞMESİ :

Dilimizin bugün elde bulunan en eski yazılı vesikaları VIII. yüzyıldan kalma Orhun yazıtlarıdır. Türk yazı dilinin ilk devresine "Eski Türkçe" adı verilmektedir. Orhun yazıtlarının bir hayli işlenmiş bir dille yazıldığı göz önünde tutularak başlangıcı milâdın ilk yüzyılı olarak kabul edilen ve sâhip olduğu metinlerin büyük bir kısmı Uygur sahasında ve Uygur yazısı ile yazıldığından dolayı "Uygur devresi" adı da verilen bu devre, XII. yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir. Eski Türkçe devresi Orhun yazıtlarının dili olan Köktürkçe'yi ve onun arkasından gelen Uygurca'yı içerisine almaktadır. Türk dilinin XII. ve XIII. yüzyıllarda büyük ve esash ses ve şekil değişmelerine uğraması sonucu, XIII. yüzyıldan itibaren yeni yazı dilleri ortaya çıkmıştır. XI. ve XII. yüzyıllar, Eski Türkçe ile yeni edebî diller arasında tabiatıyla bir geçiş devresi teşkil etmiştir. Edebî lehçelere "Yeni Türkçe" devresi dendiği takdirde bu intikal devrini "Orta Türkçe" diye adlandırmak gerekir.

Geçiş devresinde hususiyle XI. yüzyılda ve Doğu sahasında yazılan eserler büyük ölçüde Eski Türkçe devresine bağlı kalmıştır. (Karahanlılar devri yazı dili için Kâşgarlı Mahmud "Hakaniye Türkçesi" tâbirini kullanmıştır. Başka eserlerde "Kâşgar Türkçesi" dendiği gibi, son yıllarda "Karahanlıca" da denmiştir).

XIII. yüzyıldan sonra meydana gelen yazı dilleri Şimâl Türkçesi (Kıpçakça), Doğu Türkçesi (XV. yüzyıldan sonra Çağatayca denmiştir) ve Batı Türkçesidir. Oğuz lehçesine dayanan Batı Türkçesi, Osmanlı ve Azerî Türkçeleri olmak üzere iki kolda gelişmiş ve aralarında XVI. yüzyıldan sonra pek de büyük olmayan farklar teşekkül etmiştir. Türkçenin "Yeni Türkçe" denen ikinci devresinde meydana gelen edebî lehçeleri, bugünkü (modern) yazı dilleri tâkip etmektedir.

Osmanlıca, Türk dilinin umumî gelişmesi tarihinde ikinci devrede meydana gelen bir yazı dilidir. Osmanlıca da kendi içerisinde muhtelif devrelere ayrılır. Selçuklular devri Türkçesini de içine alan ve "Eski Osmanlıca" (daha çok "Eski Anadolu Türkçesi" deyimi kullanılmaktadır) denen ilk devre XV. yüzyılın sonuna kadar devam eder. XVI. yüzyılın başından XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar süren devre "Klâsik Osmanlıca" diye adlandırılabilir. Tanzimattan sonra Batı medeniyeti tesirinde gelişen edebiyatın dili ise, "Yeni Osmanlıca"dır. Bunun ardından "Modern Türkiye Türkçesi" devresi (bugünkü konuşma dilimiz ve 1912'den sonra gelişen yazı dilimiz) gelmektedir.

TÜRKÇEYE YABANCI DİLLERİN TESİRİ :

"Eski Türkçe" devresinde dilimiz üzerinde yabancı dillerin pek fazla tesiri görülmez. Komşuluk ve başka münasebetlerle temas edilen milletlerin dillerinden geçme bâzı kelimelere tesadüf edilmekle beraber, bunların sayısı anormal ölçüde değildir. Esasen hemen hemen bütün dillerde böyle bir durum vardır. *Eski Türkçe* devresinden bugüne gelmiş metinlerden Orhun yazıtlarında (Köktürkçe) pek yabancı kelime bulunmadığı halde, Uygurca metinlerde, Budâ dinî tesiri ile Sanskritçe menşeli birçok kelime görülmektedir.

Geçiş devri Türkçesi sâflığını kayb etmemiştir. Karahanlı devri eserleri, İslâmiyeti kabul etmemiz dolayısıyla arapça ve farsça kelimeler taşımaktadır, fakat dil millî benlikten uzaklaşmamıştır. Geçiş devrinin sonlarında XIII. yüzyılda Moğol istilâsı sonucu, Doğu ve Batı Türklerinin dilleri üzerinde Moğolca'nın da oldukça geniş tesirleri görülür.

Yalnız bu durum bir Moğolca hâkimiyeti şeklini almamış, iki dil arasında bâzı kelime ve deyim mübadelesinden ileriye gidememiştir.

Dilimizin sadeliğini kaybetmesi, XIII. yüzyıldan sonra edebî lehçelerin (Doğu - Batı; daha sonra Osmanlı, Azerî, Çağatay lehçeleri) meydana gelmesiyle beraber hızlanmıştır. İslâm medeniyeti devresine girildikten sonra din dili sayılan Arapça'dan ve edebiyat dili kabul edilen Farsça'dan dilimize pek çok kelime ve gramer şekli geçmiştir. Bunlardan bir kısmı yeni kabul edilen dinin öğrenilmesi gereken terim ve deyimleri ile islâmî ilimlerle ilgili kelimeler olmaları dolayısıyla, kaçınılmaz bir mecburiyet şeklinde dilimize girmişlerdir. Büyük bir kısmı ise, yüksek tabakanın (okumuşların, münevverlerin) züppeliği ve kozmopolitliği sonucu dilde yer tutmuş, kullanılması zarurî olmayan, Türkçede karşılığı bulunan kelimelerdir. Böylece halk dilinden uzak, yüksek tabakaya mahsus bir "zümre yazı dili" meydana gelmiştir. Durum, Osmanlıca için olduğu kadar, Azerî ve Çağatay edebî dilleri için de aynıdır.

Dilimize muhtelif devrelerde, kendileriyle temasımız sebebiyle Çinçe, Sanskritçe, Soğdça (İran dillerindendir), Rumca ve Ermenice'den de bâzı kelimeler girmiş olmakla beraber; bunların miktarı son derece önemsizdir.

Dilimiz XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Batı dillerinin tesirinde kalmıştır. Tanzimat'tan sonra Türkiye Türkçesine pek çok Fransızca kelime girmiştir. Bugün de dilimiz yine Fransızca ve İngilizce istilâsı altındadır. Doğu ve Şimâl lehçeleri ise, Rusça'yı maksatlı ve zora dayanan bir programla yerleştirme hareketlerinin tazyiki içinde bulunuyor.

Tarihî akış içerisinde, bir ara Türkçe devlet dili olmak durumundan da çıkmış; Farsça resmî dil olarak kullanılmış; fakat bu tehlikeli hâl uzun müddet devam etmemiştir.

İLK TÜRKÇECİLER :

Gerek eski yazı dili devresinden yeni edebî dillere geçiş devresinde (XI. - XIII. yüzyıllar), gerek XIII. yüzyıldan itibaren meydana gelen yeni edebî lehçelerin kuruluş safhasında — henüz dilimize pek çok sayıda arapça ve farsça kelimeler ile gramer şekilleri girmediği için — ortada dili sâdeleştirmek diye bir dâva ve mesele görülmemektedir. Bu çağların dâvası, Türkçenin bir edebiyat dili olarak gelişmesini sağlamak, Arapça ve Farsçaya karşı istiklâlini korumak, gücünü belirtmek gibi hususlardır. Bu noktalar üzerinde duran, ilk Türkçeciler diyebileceğimiz

millî şuur sâhibi şahsiyetler yetişmiştir. Esasen, Türk tarihinin seyri içerisinde, milliyet duygusu ve Türklük şuru kendini daha çok dil sahasında göstermiştir. Bu tabii bir durumdur, çünkü millî kültürü teşkil eden unsurların başında “dil” gelmektedir. İlk Türkçü ve Türkçeci olarak tanınan şahsiyetlerin başlıcaları Kâşgarlı Mahmud, Karamanoğlu Mehmed Beğ ve Ali Şir Nevâî'dir.

Kâşgarlı Mahmud XI. yüzyılda, Arap dilinin ve islâm kültürünün hâkim bulunduğu bir çevrede, Araplara Türkçeyi öğretmek maksadıyla “*Divânü Lügât-it-Türk*” adlı Arapça bir eser yazmış ve dilimizin kudretini ortaya koymuştur. Kitaba örnek olmak üzere alınan halk şiipleri ve atasözleri ile kelimeler, dil ve kültür tarihi bakımından son derece önemlidir.

Karamanoğlu Mehmed Beğ ve Ali Şir Nevâî, Farsçaya karşı Türk dilinin istiklâlini koruyan, üstünlüğünü gösteren kimselerdir. Büyük Selçuklularda resmî yazışmalarda kullanılan Farsça, Anadolu Selçuklularında saray muhitinde ve yüksek zümre arasında Türkçe'ye göre üstün bir duruma geçmiş, hattâ bir ara resmî dil hüviyeti de kazanmıştı. Daha sonra Doğu Türkleri arasında da Farsça'nın böyle bir üstünlüğü olmuştur. Timurlular devletinde, hususiyle Hüseyin Baykara devrinde Farsça, sarayda büyük himaye görmüştür. Çeşitli Türk devletlerinde, Fars diline bu kadar rağbet edilmesi ve itibar gösterilmesi, İslâmiyeti İran yolu ile kabulümüz, onlarla sıkı temasımız ve Farsçanın çok işlenmiş bir hâlde bulunması sebeplerine bağlanabileceği gibi, saray ve yüksek tabaka muhitlerinde millî duyguların noksanlığı, kötü görenek ve âdetlere kapılma, aşağılık duygusu şeklindeki sebeplerle de açıklanabilir. Bu şekildeki dil hayranlığı, başka milletlerin saray muhitlerinde de görülmektedir (örnek olarak Fransızcanın Rus, Avusturya ve İngiliz saraylarında yıllarca konuşulmuş ve yazılmış olduğu zikredilebilir).

Karamanoğlu Mehmed Beğ, Anadolu Selçuklularının son zamanlarına doğru, memleketteki karışık durumdan faydalanarak Konya'yı ele geçirip devlet idaresini vezir sıfatıyla ele aldıktan sonra, 15 Mayıs 1277 (H. 10 Zilhicce 675) dellâl çağırarak, şu fermanı her tarafa yayar : “*Şimden gerü divanda, dergâhta, bârgâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil kullanılmayacaktır*”. Bu buyruktan sonra Türkçe, Anadolu'da tekrar devlet dili ve resmî dil olmuştur. Selçuklu devletinin yıkılmasından sonra Anadolu'da ortaya çıkan beyliklerde Türkçe, ön plâna geçmiş, bilginler ve şairler eserlerini Türk diliyle yazmışlardır.

XV. yüzyılda Doğu Türkleri arasında yetişen Ali Şir Nevâî (1441 - 1501), Çağatay edebî dilini kurmuş ve Türkçenin Farsça'dan üs-

tünlüğünü ileri sürmüştür. Hüseyin Baykara'nın hükümdarlığı devrinde Herat'ta yaşayan ve önemli mevkilerde bulunan Nevâî; hâkim durumunda bulunan, bir resmî dil ve edebiyat dili hâlini alan, Türk şâirlerince de kullanılan Farsça'ya karşı, ömrü boyunca millî bir dil ve edebiyat meydana getirmek için çalışmış ve otuzdan fazla eseriyle bunu gerçekleştirmeyi başarmıştır. Çok derin ve şuurlu bir Türkçe sevgisine sâhip bulunan Nevâî, bir yandan çok değerli eserleriyle klâsik Çağatay edebî Türkçesini kurarken, öbür yandan dilimizin istiklâlini müdafaa etmiş, ölümünden bir yıl önce yazdığı "*Muhakemet-ül-Lügateyn*" (iki dilin mukayesesi) adlı eseriyle Türkçenin Farsçadan üstünlüğünü ve zenginliğini ortaya koymuştur. Yeni yetişenlerin eserlerini Türkçe yazmalarını isteyen, Farsçayı tercih edenlere karşı yer yer kızgınlığını ifade eden Nevâî, millî duygu ve şuurun, Türklük ve Türkçülük ruhunun en büyük mümessillerinden biridir.

XIV. yüzyıl Anadolu şâirlerinden Âşık Paşa (1272 - 1333) da, Türkçeye gereken değeri veren, dilimizin o çağlarda ihmâl edilmişinden yakınan, Farsçaya karşı Türkçeyi tercih eden, Türkçenin edebî bir dil olarak gelişmesine hizmet eden bir şahsiyettir. "*Garibnâme*" adlı eserinde şöyle demektedir :

*Kamu dilde var idi zabt u usûl
Bunlara düşmüş idi cümle ukûl
Türk diline kimsene bakmaz idi
Türlere hergiz gönül akmaz idi
Türk daha bilmez idi ol dilleri
İnce yolu ol ulu menzilleri.*

Âşık Paşa'dan sonraki şâirler de eserlerini Türkçe ile yazmakla beraber, başlangıçta bu işlenmemiş dille şiir yazmanın çok güç olduğundan şikâyet etmişlerdir.

OSMANLICANIN DOĞUŞU, ÖZELLİKLERİ :

"Osmanlı" ve "Osmanlı dili" deyimleri Tanzimattan sonra ortaya çıkmıştır. Daha önce "türki" ve "lisan-ı türki" deniyordu. Siyasî birliği sağlamak ve korumak için uydurulan "devlet-i Osmaniyye" ve "millet-i Osmaniyye" deyimlerine eş olarak "lisan-i Osmânî", terimi kullanılmıştır. O devirde ve daha sonraları yazılan ve "kavâid-i Osmâniyye", "kavâid-i lisân-ı Osmânî", "lisân-ı Osmânî", "sarf-ı Osmânî" gibi isimler taşıyan gramer kitaplarında Osmanlıca, "Türkçe, Arapça ve Farsçadan terekkep

eden" bir dil olarak târif edilmektedir. Bugün "Osmanlıca" deyimi, Osmanlı Türklerinin yazıdilinin, yâni Türkiye Türkçesinin tarihî devrinin adı olarak yerleşmiş bulunuyor.

Osmanlıca, Türkçe esas olmak üzere birçok Arapça ve Farsça kelime, şekil ve kaideleri içine alan bir yazı dilidir. Bu dilde Arapça ve Farsça pek çok isim ve sıfat tamlaması, birleşik sıfat, çokluk şekilleri kullanılmıştır. Fakat cümlelerde fiil ve bağlama unsurları daima Türkçe olmuştur. Osmanlıcanın kendi çerçevesi içerisindeki gelişmesi, Arapça ve Farsça unsurların dozu bakımından cereyan etmiştir. Yüzyıllar boyunca bu doz gittikçe artmış, bâzı eserlerde Türkçe arka plâna düşmüştür.

Osmanlıca'nın kendi içerisinde üç devreye ayrıldığını yukarıda işâret etmiştim. Eski Anadolu Türkçesi devresinde, hususiyle başlangıçta dil bir hayli sâde idi. Türkçe üstün ve hâkim durumda idi. Eski Anadolu Türkçesi'nin son safhasında, yâni XV. yüzyılın ilk yarısında yazı dili, Türkçe ve yabancı asıllı kelimelerin mikdarı bakımından muvazeneli bir durum gösterir. Gelişme henüz Türkçenin büsbütün aleyhine değildir. Eski yazı dilinden gelen, bugün kullanmadığımız pek çok kelime ve bâzı gramer şekilleri görülür. XV. yüzyıldan sonra ise, dilimize Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin girmesi birdenbire artar. Bunda, Türkçenin arûz vezuine uydurulamaması, Türkçe kelimeler yerine Arapça ve Farsça kelimeler kullanmak mecburiyeti de rol oynamıştır denebilir. Klâsik Osmanlıca devresinde artık Türkçe sâdeliğini ve duruluğunu kaybeder, hâkimiyet Arapça ve Farsçaya geçer. Bâzı metinlerde, bilhassa XVII. yüzyıl ve daha sonraki nesir eserlerinde Türkçe, bir sayfalık bir ibare içerisinde bir iki fiile ve gerundium şekline münhasır kalarak, âdetâ kaybolur. Bu çağlarda yazı dili, konuşma dilinden tamamiyle uzaklaşır, anlaşılması güç bir zümre dili mahiyetini alır. Konuşma dili ve sâde Türkçe, saz şâirlerinin ve halk hikâyecilerinin eserlerinde yaşar. Fakat bunlar Divan edebiyatı dilinin tesirinden uzak kalamadıkları gibi, Divan şâirlerinin de, konuşma diline yakın eserler verdikleri görülür. Bununla beraber, birbirinden ayrı iki dilin birlikte yürüdüğü muhakkaktır. Tanzimat'tan sonra "Yeni Osmanlıca" devresinde de, dilin sâdeleşmesi hakkında ortaya bâzı düşünceler ileri sürüldüğü ve bâzı denemeler yapıldığı halde, dildeki ikilik ortadan kaldırılamamış ve dilin sâdeleştirilmesi sağlanamamıştır. Yazı dilinin sâdeleşmesi ve halk diline yaklaşması, ancak Osmanlıca devresinin sonunda (1908 Meşrutiyetinden sonra), Modern Türkiye Türkçesi devresinde mümkün olabilmektedir.

METINLERDEN ÖRNEKLER :

Tarihî Türkiye Türkçesi'nin geçirdiği safhalar hakkında bilgi vermek üzere, üç devreye ait metinlerden birkaç örnek almak faydalı olacaktır.

*Gözümde çıkma kim bu ev seniündür,
Benüm gözüm sana yahşı saraydur.*

Sultan Veled — XIII. yüzyıl

*Ne varlığa sevinirem,
Ne yokluğa yerinirem,
İşkun ile öğünürem,
Bana seni gerek seni.*

Yunus Emre — XIII. yüzyıl

*Ecel tutmuş elinde bir ulu câm,
Ki ol câmın içi dolu serencâm.*

Şeyyâd Hamza — XIII. yüzyıl

*Yanaram mumlayım başdan ayağa,
Nedür bu yanmağın pâyânı yok mu.*

Dehhâni — XIII. yüzyıl

*Gel gel berü ki savm u salâtun kazâsı var,
Sensüz geçen zamân-ı hayâtun kazâsı yok.*

Seyyid Nesîmî — XIV. yüzyıl

*Âşık oldurur ki cânın terk ider,
Sevdüğünü göricek aklı gider.*

Gülşehrî — XIV. yüzyıl

Çün ma'lûm oldu kim âlemün bekası adl ü siyâset sebebiyledür ve pâdşâhlar için ol ikiden yigrek hiç yokdurur.

Kul Mehmed (Kelile ve Dimne trc.) -- XIV. yüzyıl

*Şol gün ki gözüm ay yüzini gördi bu gönlüm,
Kutlu gicede bahtlu mihmâna irişdi.*

Ahmedî — XIV. yüzyıl

Oğuzda Duha Koca oğlu Delü Durnul dirler idi bir er var idi. Bir kuru çayun üzerine bir köprü yapdurmış idi. Giçeninden otuz üç akça alur idi, giçmeyeninden döge döge kırk akça alur idi.

Dede Korkut Kitabı — XIV. yüzyıl

*Sâki şarâb sun ki bu gönlüm safâ diler,
Derd ile haste can kadehünden devâ diler.*

Şeyhi — XV. yüzyıl

*Göreliden ruhlerini aşikâr iy döstüm,
Oldı zülfün gibi gönliüm târümâr iy döstüm.*

Melihî — XV. yüzyıl

Dünya nedür ki âkil ana aldana, ve ömrün ne bekası var ki kişi ana inana. Eger dünyanın meserreti var dir ise ardınca bin gamına degmez. Bir kez lezzeti var dir ise akabince bin elemine degmez.

Sinan Paşa (Tazarru'ât) — XV. yüzyıl

*Kul hatâ itse nola afv-i şehensâh kanı,
Tutalımı iki elüm kanda imiş kanı kerem.*

Ahmed Paşa — XV. yüzyıl

Nûşirevan eydür: Çün görürsin ki gece ve gündüz biribirinün ardınca gelici ve gidicidir, pes gerekdür ki âdem dahı hâlden hâle döndüğine melûl olmaya. Yâni gâh şâdlik gidüp kaygu gelürse ve gâh kaygu gidip şadlık gelürse mukayyed olmaya.

Mercimek Ahmed (Kabusnâme trc.) — XV. yüzyıl

*Didiler oğlun gibi hiçbir oğul,
Yaradılalı cihan gelmiş degül.*

Süleyman Çelebi (Mevlid) — XV. yüzyıl

Bir gün sultan buyurdi ki çerinün mübarizleri ve bahadırları ceng-i sultânî kılalar, ve mecâl ve emân virmeyeler.

Yazıcı oğlu Ali (Selçuknâme) — XV. yüzyıl

Osman Gazi kim hisârı aldı ve tekfûrını tutdı, ve dahı bir hayli te-berrüklerle kardaşı oğlu "Ak Timür"ı sultâna gönderdi. Dahı ferahlığı ziyade oldı.

Âşık Paşa-zâde — XV. yüzyıl

Çün Koyluhisâr ki serhadd-i memleketdür. Muhayyem-i hıyâm-ı devlet oldı. Kal'a menâ'atına itimâd idüp teslimden baş çeküp imtinâ' itdi. Bendegân-ı devlet üç gün komayup darb-ı dest ile feth itdiler.

Dursun Beğ — XV. yüzyıl

*Âdeti hûbların cevr ü cefâdur ammâ,
Bana itdüklerini kimselere itmediler.*

Necâti — XV. yüzyıl

*Kangı burcı eyledün yine müşerref kim bilür,
Meh gibi hercâiliktür âh kim kârun senün.*

Zâtî — XVI. yüzyıl

*Anı hoş tut garibündür efendim işte biz gittik,
Gönül derler ser-i kúyunda bir divânemüz kaldı.*

Hayâlî — XVI. yüzyıl

Necâti'nin tab'ı çâlâk, edâsı pâkdür. Şîri yek-dest ü hemvâr ve nazmı selîs ü çâşni-dârdur. Her beyti mesel-âmîz ü pür-mağz ve ekser hayâlleri bîkr ve ma'naları nağzdur. Ve bi'l-cümle şu'arâ-yı Rûma üstâd-ı evveldür. Ve eş'ârı dillerde darb-ı meseldür.

Âşık Çelebi (Tezkire) — XVI. yüzyıl

Rûmda meşhûrlardan biri Yûnus Emre'dür kaddes Allâhu sırrehu. Meşhûr ve ma'rûf sözleri vardır. Cümlesi makbûl-i tavâifdür, ve serâser esrâr-ı tevhîd ve atvâr-ı tefrît ve rümûz u işâretdür.

Lâmîî (Nefehât trc.) — XVI. yüzyıl

Bir rûz-ı firûz-ı meserret-endûz ki tâir-i zerrîn-cenâh vakt-i sabâh cemâl-i dil-fürûz ile pervâz-gâh-ı bürûz idüp eihânî rûşen ve ehl-i zamâ-
m şâd-mân ü şen itmişdi.

Hoca Sa'deddin (Tâc-üt-tevârih) — XVI. yüzyıl

*Çemen cefâlinün uyhuların uçurdu yine,
Subh-dem. gulgule-i fâhte gülbang-i hezâr.*

Bâki — XVI. yüzyıl

*Kef kef geçer denizler ışk ile muztarib-hal,
Dağlar şikâyet eyler sabr ü sükûn elinden.*

Nev'î — XVI. yüzyıl

*Künc-i mähnetde rakîbâ beni tenhâ sanma,
Yâr ger sende yatarsa elemi bende yatur.*

Rûhî-i Bağdâdî — XVI. yüzyıl

*Uzanıp kasrı içinde Zelîha,
Uyurdu gülşen içre nergis-âsâ,
Zelîha'nın düşüne girdi dildâr,
Gerü oldı müyesser seyr-i dîdâr.*

Taşlıcalı Yahya — XVI. yüzyıl

Velhâsil şimdiki halde reâyâ fukarâsına olan zulm ve teaddi bir tarihte ve bir iklimde ve bir pâdşâh memleketinde olmamışdır.

Koçi Beğ — XVII. yüzyıl

Bir müferrih dil-güşâ mesîre-i cennet-âsâda seccâde-i sâye-i bîd
üzere leb-i cây-i dîlcü-yi keder-şûy-ı rûh-efzâda tarh-efgen-i bezm-i ha-

rifâne ve halka-bend-i cem'iyet-i müstemendâne olup devâtü kalem
miyâna ve mecmû'a-i ser-güzeşt-i heme kes meydâna geldi.

Nergisî (Hamse) — XVII. yüzyıl

*Saflar düztüp hücum idicek hayl-i düşmene,
Dehşetle âsumân u zemîn pür-figan olur.*

Nefî — XVII. yüzyıl

*Yahyâyı ağlatorsa eğer yâr, gam değil,
Müşkil budur ki düşmen-i nâdânı güldürür.*

Şeyhülislâm Yahya — XVII. yüzyıl

*Ne şâdmânî-i bezm-i visâl-i yâr kalur,
Ne zevk-i sohbet-i sâki-i gül'izâr kalur.*

Nâilî — XVII. yüzyıl

*Ne sendendir ne bendendir ne çarh-i kineverdendir,
Bu derd-i ser humâr-ı neşve-i câm-ı kaderdendir.*

Nâbi — XVII. yüzyıl

Niçün deşt-i gamda Meenûn gibi mahzûn olup bu cây-ı pür-hevâ-yı
Kâğıthâneden âgâh değilsin. Sâir teferrücgâhlarda bile bu Kâğıthâne
cem'iyeti gibi bir şâdmânî olmamıştır. Bu îd-gâhı görmeyen âdem
arzda bir şey görmüş değildir.

Evliya Çelebi (Seyâhatnâme) — XVII. yüzyıl

Ekseriyâ mehâreti cirit ve mızrak oynatmak ve kılıç çalmak ve at
kullanmak ve şikâr ahvâlini söylemekden ibâretti. Lâkin saltanat uğ-
runda ve sebil-i gazâda zerre kadar işe yaramadı.

Naîmâ (Tarih) — XVII. yüzyıl

"Şâh ü gedâ" nâzımı Merhûm Yahya Beğ'in mersiyesi el-ân mec-
mu'a-i atıkada mestûrdur. İrâdî bâ'is-i tatvîl olmağın terk olunmuştur.

Peçevî (Tarih) — XVII. yüzyıl

*Nâzdan hâmüşsun yoksa zebânın duymadan,
İstesen bin dâstan söylersin ebrûlarla sen.*

Nedim — XVIII. yüzyıl

*Şecâat arz ederken merd-i kıbtî sirkatin söyler.
Miyân-ı güft-ü-gûda bed-meniş îhâm eder kubhun,*

Râgıp Paşa — XVII. yüzyıl

*Şehîd-i aşkın oldum lâlezâr-ı dâğdır sinem,
Çerâğ-ı türbetim şem'i mezârım varsa sendendir.*

Şeyh Galip — XVII. yüzyıl

Nâm-ı emcedi Ahmed'dir. Şâhbaz-ı vücûd-ı ma'ârif şikârı âşiyâne-i Sitanbul'dan per-cünbân-ı eve-i zühûr ve istihâr olup.

Safâî (Tezkire) — XVIII. yüzyıl

İsmi Ahmed'dir. Gevher-i giran-mâye-i vücûd-ı İstanbul'dan zühûr etmişdir. Kadıasker Mustafa Efendinin nebiresidir. Hâlâ müderrisindedir. Eş'ârı gayet muhayyel ve güftârı katı bî-bedeldir.

Saffet (Tezkire) — XVIII. yüzyıl

Sudûr-ı zî-şâna her dem nedim ve musâhib olmağa şâyân olan o zât-ı ser-âmedin nâm-ı emcedleri Ahmed'dir. Cevher-i giran-kadr-i vücûd-ı bihbûd-ı kân-ı irfan olan meğine-i Kostantıniyye'den nümâyân olmuştur.

Sâlim (Tezkire) — XVIII. yüzyıl

Nâm-ı ser-âmedleri Ahmed'dir. Esr-ı Sultan İbrâhim Hânide sadr-ı Rûm iken hucûm-ı eşkiyâ ile vak'a-i câmi'i Ahmed Han'da nûş-ı şerbet-i şehâdet eden merhûm Muslihüddin Efendi'nin hafidi olup Anadolu kuzât-ı eşrâfından Mehmed Efendi nâm zât-ı ma'ârif-mendin mah-clûm-ı ma'ârif-mevsûmudur.

Râmiz (Tezkire) — XVIII. yüzyıl

A Paşam. İnsan ibtidâ kendisini bilmeli de sonra başkasına öğüt vermeli. Lâkin sen üzerindeki rütbe ve şerefın kerâmetini özünden bildikçe buraları düşünmeğe lüzum görmezsin ve kendin âmil olmağın lâ-büdd olan nesâyihî başkalarına vermekte inisâk etmezsin.

Kâni — XVIII. yüzyıl

Paris şehrine mahsus bir lu'b varmış ki "Opere" derlermiş. Acaip sanatlar gösterirlermiş. Azim cem'iyyet olurmuş. Kibâr-ı şehri varırlar ve Vasi dahi ekseriya varup kral dahi gâhice gelirmiş. Anı seyretmek biz dahi gilecek olduk.

Yirmisekiz Çelebi Mehmed — XVIII. yüzyıl

*Mihneti kendüye zevk etmedir âlemde hüner,
Gam u şâdî-i felek böyle gelir böyle gider.*

Enderunî Vâsıf — XIX. yüzyıl

*Meşhûrdur ki fışk ile olmaz cihan harâb,
Eyler anı müddâhane-i âlimân harâb.*

İzzet Molla — XIX. yüzyıl

Tarik-i mevleviyyeden erbâb-ı maâriften bir zât-ı âli-kadrdır. Müretteb divanı vardır. Bâzı gazelde Es'ad ve bâzı gazelde Galib tahallus etmiştir.

Şefkat (Tezkire) — XIX. yüzyıl

*Eyâ çhâli-i fazlın reis-i cümhûru,
Revâ mı kim kalayın ehl-i cehl cinde esir.*

Şinasi — XIX. yüzyıl

*Eşi yok bir güzeli sevdi beğendi gönlüm,
Kıskanır kendi gözümden yine kendi gönlüm.*

Şinasi — XIX. yüzyıl

*Yıldız arayup gökte nice turfa müneccim,
Gafflet ile görmez kuyuyu reh-güzerinde.*

Ziya Paşa — XIX. yüzyıl

*Ne mümkün zulm ile bîdâd ile imhâ-yi hürriyyet,
Çalış idrâki kaldır muktedirsen âdemîyyetten.*

Namık Kemal — XIX. yüzyıl

*Bedel midir vatana bin câhan vevlev hepsi,
Nazîri olsa riyâz-ı cinânın ey bülbül.*

Recaizâde Ekrem — XIX. yüzyıl

*Çıksın şu sır u hikmeti bir öğretin bize,
Bâki idiyse rûh ne lâzımdı ten bize.*

Abdülhak Hamid — XIX. yüzyıl

İstanbul denilen mecmua-i bedâyi'in hâvi olduğu her türlü nevâdiri bir bakışta gösterecek bir nokta ise Çamlıca'dır. Boğaziçinde bir büyük orman veya bir küçük körfez yoktur ki Çamlıca'nın pââmâl-i nezâreti olmasın.

Namık Kemal (İntibah) — XIX. yüzyıl

Akşam taâmından sonra salona girdikleri zaman efrâd-ı aile lâmbaların renkli karpuzlarından aks eden gayet açık mavi bir ziyannı altında toplanarak gazetelerini, kitaplarını okurlar.

Sami Paşazâde Sezâi (Sergüzeşt) — XIX. yüzyıl

Yekdiğerinizi doya doya görmek ve kana kana hasbihâl etmek için karşı karşıya geçip konuşmağa başladık. Söz gitgide memleketimize kadar gitti. Bunun başlangıcı dahi esâret oldu.

Ahmed Midhat (Esâret) — XIX. yüzyıl

Kız mürebbiyelikten ne kazanabilecek? Mâhiye dört beş lira... Bu miktarda parayı kalbinde beslediği tül-i emellerin husulü için hiç kâfi görmüyordu. Nezdinde mürebbiyelik vazifesini ifâya dâvet olunduğu aile pek zengindi.

Hüseyin Rahmi (Mürebbiye) — XIX. yüzyıl

*Birlikte öyle tatlı zamanlar geçer ki rûh
İster seninle bir ebedî zevk-i imtizâc.*

Tevfik Fikret — XIX. yüzyıl

*Bir fikr arar ser-i kederim ka'r ı leylerde,
Bir fikr-i şîr-i güm-şüde bir fikr-i gam-zede.*

Cenab Şehâbeddin. — XIX. yüzyıl

Deniz bulank bir gölün ölü suları gibi uyuyordu; fakat bir uyku arasında sînesi mahûf kâbusların halecân-ı herâsiyle kabarmış, bir an içinde pür-tehevür, bütün a'sâbının bir tuğyân-ı ârâm-şikeniyile çıldırarak zann olunurdu.

Hâlid Ziya — XIX. yüzyıl

Bugün vatanda ma'sum kanları ile figanlarından başka bir şey görülüp işitilmiyor. O evler ki vaktiyle her biri bir tareb-gâh-ı zî-safâ idi. Şimdi birer enin-gede-i sükûn-perverdir.

Süleyman Nazif — XIX. yüzyıl

*Sıra dağlar mordu, sular kırmızı.
Suları beklerdi bir peri kızı.
Alnından öperken akşam yıldızı,
Yeşil gözlerine meftûndur sandım.*

Rıza Tevfik — XIX. yüzyıl

Ordu ordu, cihan cihan insan kümeleri yekdiğerini itip kakıyor, birbirine girip çıkıyordu. Gök kubbesi yaradılalı böyle bir kargaşalık, böyle bir mahşer görülmemiştir.

Müftüoğlu Ahmed Hikmet — XIX. yüzyıl.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, bir ara bâzı edebiyatçıların elinde yazı dili, konuşma dilinden tamamıyla uzak ve anlaşılmaz bir hâle gelmiştir. Oldukça sade bir dilin yanında, bu arapça, farsça kelime.

terkip ve gramer şekilleri ile dolu ağdalı dil; "Osmanlıca" dediğimiz ve beğenmediğimiz "karma dil"i temsil etmektedir.

Osmanlıca'nın bellibaşlı vasıfları, daha doğrusu kusurları şunlardır:

1. Osmanlıca, bütün milletin kullandığı bir ortak dil değildir. Okumuşlara, yüksek tabakaya mahsus bir zümre dili, bir hususî dildir.
2. Osmanlıca tabii bir dil değil, üç dilin kaynaşmasından meydana gelmiş sun'î bir dildir.
3. Osmanlıca sâdece bir yazı dilidir. Bir konuşma dili olamamıştır.

Bu sebeptendir ki, Osmanlıca altı yüz yıl kullanılmasına, büyük sanat-kârların elinde inceden inceye işlenmesine, yüksek değerde edebî eserlere sâhip bulunmasına rağmen; devam edememiş, yaşayamamıştır. Konuşma dilinden uzak, sun'î bir dil için böyle bir âkibet normal sayılır.

DİL DÂVASININ ESASI :

Bütün bu açıklamalar da gösteriyor ki, yüzyıllar boyunca ve bugün dil dâvasının esasını, yazı ve konuşma dilleri arasındaki büyük ayrılıklar teşkil etmiştir. Bu duruma daha "Klâsik Osmanlıca" devresinin başında itiraz edenler çıkmış, "sade Türkçe" kullanılması savunulmuştur. Dili sadeleştirme akımı Tanzimat'tan sonra kuvvetlenmiş ve hızlanmıştır. İkinci Meşrutiyet'ten sonra Veled Çelebi ve Necib Âsım gibi türkçeciler ve türkçülerin tesiriyle daha da şiddetlenmiş olan bu akım, 1912 de Selânik'te "Genç Kalemler" dergisinin çıkmasıyla ve ömer Seyfettin, Ali Canip, Ziya Gökalp gibi şahsiyetlerin çalışmalarıyla çok genişlemiş ve millî bir mâhiyet almıştır. Gerek bunların, gerek daha sonra yetişen şâir ve ediplerin eserleri, dili sadeleştirme dâvasını hedefine yaklaştırmıştır. Gayeye varılması, Atatürk devrinde ve onun irşadları ile mümkün olmuş, artık yazı dili ile halk dili birbirinden farksız hâle gelmiştir.

Bugün küçük bir aydınlar zümresinin yanlış tutumu ve görüşü yüzünden, yine halk dili ile yazı dili arasında bir ayrılık doğmuş bulunmaktadır. Yüzyıllardır yapılan çalışma ve mücadele, elde edilen başarı hemen hemen gölgelenmek üzeredir. Dili sadeleştirmede ölçünün iyice tayin edilememesi ve yeni kelimeler meydana getirilirken bilim usullerine ve dilin kendi kurallarına uyulmaması, dilimiz için son derece tehlikeli ve zararlı böyle acayip bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu şekilde aşım özleştirme görüşü daha önce de birkaç kere öne sürülmüş, denemeler başarılı olmayınca bundan vazgeçilmiştir. Şimdi bu çıkmaz

yolda ısrar edilmesi, dilimizi ve kültürümüzü buhran ve anarşi içerisine düşürmekten başka bir şey değildir.

Dili sadeleştirme işinde öteden beri üç görüş ortaya atılmıştır :

1. Dilin sadeleşmesini, kendisinin tabii seyri ve gelişmesine bırakmak, bu hususta herhangi bir müdahalede bulunmamak.

2. Halkın diline yerleşmiş yabancı asıllı kelimeleri türkçeleşmiş sayarak bunlara dokunmadan sadeleşmeyi ilim metodları ile ve dilin kendi bünyesine uygun müdahalelerle çabuklaştırmak, yeni kelime ve terimleri gramer kurallarına aykırı olmaksızın yaşayan dilden meydana getirmek.

3. Dildeki yabancı asıllı bütün kelime ve terimleri, artık türkçeleşmiş, halkın malı olmuş bulunanlar da dahil atmak, bunların yerine nasıl olursa olsun, dilin gramerine uysun veya uymasın, halk anlasın veya anlamasın yenilerini koymak (tasfiyecilik — aşırı özleştiricilik).

Bunların içerisinde en doğru ve akla, gerçeğe en uygun olanı şüphesiz ki ikincisidir. Dil bilginlerinin büyük bir çoğunluğu ve makûl düşünen aydınlar bu yoldan gitmektedirler. Bir ara (Edebiyat -ı Cedîde devrinde, XIX. yüzyıl sonu) Fuad Köseraif, dilimize girmiş bulunan bütün yabancı kelimelerin tasfiye edilmesi ve yerlerine türkçe karşılık konması düşüncesini ortaya atmış ise de, tatbikatdaki çabalarını beğenilmemiş; kendisi de sonra tasfiye işini sadece yabancı gramer şekillerine inhisar ettiren bir görüşe sahip olmuştur. Atatürk devrinde de 1934-1936 yıllarında tasfiyecilik yoluna gidilmişse de bundan çabucak dönülmüş; "Güneş-Dil Teorisi"nden sonra, yabancı sanılan birçok kelimelerin esasında türkçe olması mümkün bulunduğu gözönünde tutularak yabancı kelimelere türkçe karşılık bulmak işinden vazgeçilmiş, normal sadeleşme görüşü benimsenmiştir.

Ziya Gökalp, dili sadeleştirme meselesinde ilmi ve doğru olan orta görüşü tutan ve tasfiyeciliğin karşısında olan bir fikir adamıdır. Gökalp'ın bu husustaki görüş ve düşüncelerini tahlil ve izah etmeden önce, dilin sadeleşmesi konusunda Ona gelinceye kadar ileri sürülen görüşleri kısaca ve toplu şekilde belirtmek uygun olacaktır.

TARİH BOYUNCA SADELEŞME CERREYANI :

Osmanlı'nın daha başlangıç devresinde bile, sade Türkçeyi tutanlar, eserlerin açık bir dille yazılmasını isteyenler görülmüştür. Sultan II. Murad'ın "*Kabusnâme*" nin ilk tercümesi hakkında söylediği sözleri,

Mercimek Ahmed şöylece anlatmaktadır: “Bir kişi Türkiye terceme etmiş, velî rûşen değül, açık söylememiş. Eyle olsa hikâyetinden halâvet bulmazuz didi. Ve-lâkin kimse olsa ki, kitabı açık terceme itse, tâ ki mefhûmundan gönüller haz alsa”.

Mercimek Ahmed'in şiir dilinin açık olması üzerindeki kendi düşünceleri ise şudur: “Bir şiirde bir sözün ki mânası şerhin sen bilesin ve ayruk kişi bilmeye, anun bigi sözi söyleme. Zîrâ şiiri halk için eydürler, kendüler için eyitmezler.”

XV. yüzyılın sonunda aruz vezniyle fakat çok sâde bir dille şiir söyleyen Aydınlı Visâli adlı bir şâir ortaya çıkmıştır. Visâli ile başlayan bu sâde Türkçe yazmak merakı, XVI. yüzyılda daha da kuvvetlenmiş; Tattavlı Mahremi ve Edirneli Nazmî'nin temsil ettiği “Basit Türkçe” cereyanı doğmuştur. Yalnız, bu şâirler birinci sınıf sanatkâr olmadıkları için, bu teşebbüs başarıya ulaşamamış ve devam edememiştir.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında yetişen Nâbi, anlaşılmaz bir dil kullanan nesircilere ve sözlüklerden kelime bularak manzume yazan şâirlere karşı şöyle itiraz etmiştir:

*Ey şi'r miyânında satan lafz-ı garîbi
Divân-ı gazel nüsha-i kamûs değildir.*

XVIII. yüzyıl şâirlerinden Sa'di Çelebi ise; herkesin anlayabileceği, lügata bakmağı gerektirmeyen bir dille yazmak hususunda şunları söylemektedir:

*Eğer memdûh ise Türkî lisanda nazm-perverlik
Selâs ü vâzıh ister dinleyen fehm eyleye anı
Nice Türkî denür ol şi're kim her lafzının halli
Lügatlar bakmağa muhtâc ide meclisde yârânı*

XVIII. yüzyılda şiir dilinde bir mahallileşme ve halka yaklaşma cereyan kendini gösterir. Şiirlerde halk kelime ve deyimleri kullanıldığı gibi, halk âdet ve geleneklerine, halkın günlük yaşayışından çizgilere de yer verilir. Şiirimizdeki bu yerlileşme cereyanının mümessili Nedim (1681-1730) dir. Bu devirde divan şairleri hece vezniyle şiirler bile yazmışlardır. Nesir eserlerinde de az çok bir sadelik görülür.

XIX. yüzyılda da devam eden bu yerli hava yanında, nesir dilinde de bir mahallileşme ve sadeleşmeye tesadüf edilir. Bu hususta sağlam görüşler ileriye sürenler de olmuştur. Vak'a-nüvis Esad Mehmed Efendi

“*Mustatraf tercemesi*” nde şunları söylemektedir: “*Hakikatte bu böyledir ki, söziümüze birçok yardımı olan Arabî ve Fârisiye aradan çıkarıp, lisânımız olup lâkin çoğunun türkçesi metrûk olmakla bulamadığımız elfâzı getirerek, lâfzı az ve mânası çok lâkırdıları güzelce meydana koymak ve belâğat ve fesâhatı bu yola sokmak ve bu kalıba yerleştirmek doğrusu bir büyük iş ve bütün halkın beğendikleri ve anladıkları kolaylığa gidiştir ki, sehl-i mümteni denmekle senâ olursa sezâdır*”.

TANZİMAT DEVRİNDE DİL :

Tanzimat devrinde dilin sadeleşmesi hakkında fikir ileri sürenler artmış ve bu görüş artık bir cereyan hâlini almıştır. Bellibaşlı şahsiyetlerin görüş ve düşüncelerini kısaca veriyoruz.

Namık Kemal'in düşünceleri :

Namık Kemâl'in dile ait en önemli makalesi “*Lisân-ı Osmanınin edebiyatı hakkında mülâhazâtı şâmilidir*” adlı yazısıdır. Bu yazı Tasvir-i Ef-kâr gazetesinin 1866 yılında yayımlanan 1. sayısında bulunmaktadır. Namık Kemal aynen şöyle diyor: “*Ekser erbâb-ı kalem yazdığını söylemekten ve söylediğini yazmaktan haya eder*”. Dâvanın esası bu noktada toplanmış bulunuyor. O devrin yazı dili Arapça ve Farsça unsurlarla dolu, anlaşılması güç karışık bir dil idi. Bu yazı dili ile konuşmak garip bir hâdise olacaktı. Konuşulduğu gibi yazmak ise, devrin edebî telakkilerine uygun düşmezdi. Çünkü devrin edebî zevki halkın konuştuğu gibi yazmağı çok basit sayıyordu.

O devirde Osmanlıca üç dilden meydana gelmiş, muhtelüt bir dil olarak kabul ediliyordu. Buna ilk itiraz edenlerden biri de Namık Kemal'dir. 1882 yılında Midilli'de yazdığı “*Celâl Mukaddimesi*” nde şöyle diyor: “*İki sayfalık bir yazı okumak için herkesi seksen defa Kamûs'a veya Burhan'a müracaat mecburiyetinde bulundurmak niçin ma'rifetten ma'dûd olsun.*”

Namık Kemal dilin islâhı için ise bilhassa şu iki noktanın gerçekleştirilmesini ister:

1. İyi bir gramer meydana getirmek (dil kurallarının mükemmel surette tedvini),
2. Kelimelerin umumî kullanılış çerçevesi içinde sınırlandırılması (yeni kelimeler almadan mevcudun bir sözlükte toplanması).

Ali Süavi'nin düşünceleri :

Bu devirde dilin sadeleşmesini isteyen başka bir şahıs Ali Süavidir. Muhbir gazetesinin 1867 yılında çıkan nüshalarından birinde (sayı: 28) bulunan "Gazete" başlıklı başyazısında şöyle diyor: "Gazeteleri İstanbul'da avam lisanı olan Türkçe ile yazalım". Ulûm gazetesinde çıkan başka bir yazısında ise (Paris, 1869) A. Süavi, kısa cümleler ve mânası açık kelimeler kullanılmasını ileri sürmektedir.

Ahmed Midhat Efendi'nin düşünceleri :

Tanzimat edebiyatı devrinde dili sadeleştirme için çalışan önemli şahsiyetlerden biri de Ahmed Midhat Efendi'dir. 1871 yılında "Basiret" gazetesinde çıkan "Ehemiyyətli bir lâyhadır" başlıklı yazısında şunları söylemektedir :

Halkımızın kullandığı bir lisan yok mu? İşte onu millet lisanı yapalım.

Arapça ve Farsça'nın ne kadar izafetleri ve ne kadar sıfatları varsa kaldırıversek, yazdığımız şeyleri bugün yedi yüz kişi anlayabilmekte ise, yarın mutlaka yedi bin kişi anlar.

Ahmed Midhat Efendi'nin dil hakkındaki düşüncelerini daha geniş şekilde "Dağarek" dergisinin ilk sayısında (1871) çıkan "Osmanlıca'nın ıslâhı" başlıklı yazıda görmekteyiz. Bu yazıda A. Midhat Ef., sâdeleşmeği müdafaa etmekte, ayrıca Türkçede Arapça ve Farsça kelimelerin bulunmasından meyûs olmamak gerektiğine işaret ederek şöyle demektedir :

Acaba dünyada bir lisan var mıdır ki mahlût olmayıp da sırf kendi malı olan elfâzı kullansın?

Şinasi merhumun sâdeleştirdiği dereceden birkaç derece daha sâdeleşmeğe ve daha ziyâde umumîleşmeğe lisanımızın istidâdı vardır.

Bugünkü gün lisanımızı sâdeleştirmeye ve umumîleştirmeye o kadar muhtacız ki...

Midhat Efendi dili sâdeleştirmek için şunları tavsiye ediyor :

1. Arapça gramer ve sentaksından izâfet ve sıfat tamlamaları ile müzekker ve müennesler, müfred ve cemiler dilimize sokulmasın.

2. Bir kelimenin türkçesi, fakat bilinen türkçesi varsa onun yerince arapça ve farsça bir söz kullanılmamasın.

Semseddin Sami'nin düşünceleri :

Tanzimat devrinde dilimiz hakkında en sistemli ve açık fikirler ortaya koyan şahsiyet Şemseddin Sami'dir. Şemseddin Sami, bu düşüncesini 1880 yılında "Hafta" dergisinde yayımladığı "Lisân-ı Türki" başlıklı yazıda açıklamıştır. Şemseddin Sami "Osmanlı lisanı" deyiminin doğru olmadığını, bu devirde en iyi şekilde belirten bir ilim ve fikir adamımızdır. Şöyle diyor :

Bu lisanla mütekellim olan kavmin ismi "Türk" ve söyledikleri lisanın ismi dahi "lisân-ı Türki" dir.

Şemseddin Sami, dilimizdeki Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin atılabileceğini, dilin sâdeleşmesinin mümkün olduğunu ileri sürmüştür.

Muallim Naci'nin düşünceleri :

Tanzimat devrinde, dilin sâdeleşmesi lüzumunu ileri sürenlerden biri de Muallim Naci'dir. Manzum ve mensur eserlerinde, esâsen kendisi sâde ve açık bir dil kullanmıştır. Onun dil hakkındaki düşüncelerini "Islâhât-ı Edebiyye" (1891) adlı eserinin sonunda bulmaktayız (Bu görüşleri ihtiva eden makale daha önce 1887 yılında Mecmua-i Muallim'de neşredilmiştir) :

Bir takım lüzumsuz tekellüfata boğulmuş olan lisanımızın tekellüfattan tecridiyle, sâdeliğinin, letâfetinin izharı zamanı çoktan gelmiştir. Bir söz ne kadar tabii söylenir, ne kadar tabii yazılırsa o derece lâtif olur.

"Lisânımızın tabiiliğini muhafaza için dikkat olunacak şeylerden biri de ve'nin az istimâlidir" diyen Muallim Naci, "İntikad" adlı risâlesinde (1888) şu fikirleri de ileri sürüyor :

Lisânımız hiçbir lisânın kavâid ve şivesine ittibâa mecbûr değildir. Osmanlı lisanı başlı başına bir lisândır.

Kemalpaşa-zâde Said Bey'in düşünceleri :

Devrin tanınmış gazeteci ve yazarlarından olan Said Bey'in dilin sâdeleşmesi hakkında şöyle bir kıt'ası vardır :

*Arapça isteyen Urban'a gitsin,
Acemce isteyen İran'a gitsin,
Frengiler Frengistân'a gitsin,
Ki biz Türküz, bize Türki gerektir.*

Tanzimat devrinin umumi durumu :

Tanzimat edebiyatı devrinde dili sâdeleştirmek konusunda çeşitli şahsiyetler tarafından görüşler ortaya konmakla beraber, bu işin gerçekleştirilmesi mümkün olamamıştır. Çünkü söylenenler tatbik edilmemiştir. Ancak Şinasi, Cevdet Paşa, Muallim Naci ve hususiyle Ahmed Midhat Efendi, sâde bir dille yazmışlardır.

Tanzimat'tan sonra yeni mefhumlara Türkçe karşılık bulmak meselesi de ortaya çıkmıştır. Batı'nın müsbet ilimleriyle yakından temas sağlanmış, fakat ilim terimleri umumiyetle Arapçaya başvurulmak suretiyle meydana getirilmiştir. Bu devirde ilim terimleri dışında, yeni mefhumları karşılamak üzere de yine Arapçaya göre yapılmış kelime ve terkiplere yer verilmiştir. Bunlardan bir kısmı zamanla konuşma diline de geçmiştir (efkârı umumiye, noktai nazar gibi).

Bu devirde imlâ ve alfabenin ıslâhı hakkında bir takım düşünceler ileri sürülmekle birlikte, henüz yazının değiştirilmesi hususunda bir görüş ortaya atılmamıştır.

Tanzimat devrinde dilin sâdeleşmesinde iki hususun da ayrıca tesiri olmuştur. Birincisi bu devir edebiyatçılarının umumiyetle gazetecilik yapmalarıdır. İkincisi ise, bu devirde oldukça çok sayıda sahne eserinin yazılmasıdır. Her iki sahada da halkın anlayabileceği sâde dil kullanılmıştır.

SERVETİFÜNUN DEVRİNDE DİL :

Bilindiği üzere, Servetifünun Edebiyatı deyimi ile Servetifünun dergisi etrafında 1895 - 1901 yılları arasında toplanan yeni bir neslin meydana getirdiği edebiyat kastedilmektedir. Edebiyat-ı Cedide'ciler de denilen Servetifünun'cular dilde sâdelik meydana getiremediler. Hüseyin Cahid ve Ahmed Hikmet istisna edilirse, bu devir edebiyatçılarının dilimize Arapça ve Farsça kelime ve terkipleri daha fazla soktukları görülür. Servetifünun'cuların dili, Tanzimatçıların hattâ Divan şâirlerinin diline göre daha güç anlaşılır bir dildir. Sözlüklerden kelimeler alıp kullanıldığı gibi, Fransız edebiyatından aktarılan deyimler, Farsça tamlamalar ve birleşik sıfatlarla ifade edilmiştir. Servetifünuncuların sâde Türkçeye rağbet göstermemelerinin sebepleri arasında, bunların tiyatro eseri ve gazete yazıları gibi doğrudan doğruya halka hitab eden konularda yazmamaları ileri sürülebilir.

Bu devirde sâde Türkçeyle eserler veren yazarlar da görülmektedir. Bunlar Servetifünun topluluğu dışında bulunan Hüseyin Rahmi ve Ahmed Rasim gibi şahsiyetlerdir. Sâde Türkçeyle ve hece vezniyle şiirler yazan Mehmed Emin de bu devir edebiyatçılarındandır. Rıza Tevfik de hece vezniyle ve halk edebiyatı tarzında, sâde Türkçeyle şiirler yazmıştır.

Edebiyât-ı Cedîde mensuplarının nazım ve nesir dilinde yaptıkları yeniliklere; daha önce kullanılmayan kelime ve tamlamalara, birleşik sıfatlara yer vermelerine başta Ahmed Midhat Efendi olmak üzere hücum edenler çıkmıştır (Dekadanlar münakaşası). Fakat, bunların büyük bir kısmı meseleyi dilin sâdeleşmesi dışında ele almışlardır.

Servetifünuncular dilin sâdeleşmesine taraftar olmamışlardır. Bu devirde bir kısım Türkçeçi ve Türkçü yazar ve fikir adamları sâde Türkçe'yi istemişlerdir. Edebiyât-ı Cedîde şâir ve edipleri ise, sâdeliğe karşı olan bir davranış göstermişlerdir. Bu hususlarda ileri sürülen bellibaşlı düşünceleri görelim :

Tevfik Fikret'in düşünceleri :

Tevfik Fikret 1899 yılında Servetifünun dergisinde çıkan "Tasfiye-i Lisan" başlıklı yazısında, tasfiyeciliğin aleyhinde bulunmakta, şunları söylemektedir :

Tasfiye-i lisan... Vâkıa fena bir unvan değil; lâkin hangi lisan ve nasıl tasfiye edilecek? Osmanlıcanın yüzlerce seneden beri alışmış olduğumuz Arabî ve Fârisî kelimelerini, terkiplerini kaldırarak, yerine Türkçelerini koymak suretiyle mi? Atacağımız kelimelere iyi halefler bulup bulamayacağımız da başka bir mesele. Doğrusu muhafazakârlığım o kadar taraftarı değilim: fakat insan istiyor ki, yapılan şey bozmaktan ibaret olmasın.

Şimdi ne yapacağız? Sırf Türkçe mi yazacağız? Zannetmem ki bu mümkün olsun.

Halid Ziya'nın düşünceleri :

Halid Ziya, 1899 yılında Servetifünun'da yayımlanan "Karilerime mektuplar" başlıklı yazısında şöyle diyor :

Lisanın sâdeleştirilmesinden bahsedilince herkesin hatırına Mâverâ-ı Kafkas geliyor. Fakat o lisanı Bursa'da, Konya'da, Sivas'ta, Harput'ta,

Musul'da anlarlar mı? İstanbul lisanını anlamıyorlar diye bütün Osmanlılara Uygurca mı, Tatarca mı öğretilmeğe teşebbüs olunacak. Bütün fakr ü mahdûdiyyeti ile öyle bir lisanı öğretmeğe teşebbüs edeceğimize, bugünün lâzîf, güzel Osmanlıcasını öğretmeğe çalışmak elbette müreccah'tır.

Türkçecilerin düşünceleri :

Servetifünun Edebiyatı devrinde sâde Türkçeyi müdafaa edenler; Tanzimat devrinde de bu düşüncede olduklarını ortaya koyan Ahmed Midhat Efendi ve Şemseddin Sami ile, 1893 yılında çıkmağa başlayan "İkdam" gazetesi etrafında toplanan ve kendilerine "Türkçü" denen Necib Âsım, Veled Çelebi, Fuad Kösearif'tir. Türkçeciler yabancı kelimeler yerine, karşılığı bulunduğu takdirde Türkçe kelimelerin kullanılmasını, Arap ve Fars dilleri kaidelerinin atılmasını, sâde ve terkipsiz bir yazı dili meydana getirilmesini ileri sürmüşlerdir. Yalnız Fuad Kösearif, yabancı asıllı bütün kelimelerin atılmasını isteyen "tasfiyecilik" görüşünü ortaya atmıştır. Fakat bu aşırı davranış, dilin sâdeleşmesi dâvasına fayda yerine zarar vermiştir.

II. MEŞRUTİYET DEVRİNDE DİL :

İkinci Meşrutiyet'ten sonra dili sâdeleştirme akımı kuvvetlenmeğe başlar. Bu devirde teşekkül eden ve kısa bir müddet sonra dağılan "Fecri Âti" edebî topluluğu Edebiyat-ı Cedide'cilerin dilini kullanmış, sâde Türkçeye iltifat etmemiştir. Bu topluluk dışında olan Mehmet Âkif ve Hâlide Edib gibi şahsiyetlerle, bu topluluk mensubu Refik Hâlid, sâde Türkçeyle, halk diliyle yazmışlardır. Daha sonra onlara Yakup Kadri ve başkaları da katılmıştır.

Bu devirdeki dili sâdeleştirme hareketlerinin bellibaşları şunlardır : "Türk Derneği" mensuplarının çalışması, Selânik'te "Genç Kalemler" dergisinde ileri sürülen düşünce ve görüşler, "Türk Yurdu" dergisindeki yazılar.

Türk derneği :

Necib Âsım'ın başkanlığında 1908 yılında kurulan Türk Derneği mensuplarının aynı ad ile 1909 da yayımladıkları derginin ilk sayısında dilimiz hakkında bir beyannâme bulunmaktadır. Bu beyannâmede dilin sâdeleşmesi düşüncesi ileri sürülmüştür. 5. maddede "*Derneğin ya-*

zacağı eserlerde kullanacağı lisan en sâde Osmanlı Türkçesi olacaktır” denmektedir.

Üyeleri arasında görüşbirliği bulunmayan ve bir müddet sonra dağılan Türk Derneği, fazla bir başarı elde edemedi. Bu devrede gerek Türk Derneği'ndeki fikirler dolayısıyla, gerek başka vesilelerle dilin sâdeleşmesi konusunda tartışmalar oldu. Hâlid Ziya ve Süleyman Nazifin dilin sâdeleşmesine karşı olan hücumlarını, Celâl Sahir ve Ayaz İshakî karşıladılar. Sâdeleşmeye taraftar olan Mehmed Âkif ise, tasfiyeciliğe cephe alan düşünceler ortaya koydu.

Genç Kalemler ve Yeni Lisan :

Selânik'te 1911 yılında “Genç Kalemler” dergisinde, dili sâdeleştirmeye konusunda yeni bir hareket görülür. Derginin II. cildinin I. sayısında imzasız yayımlanmış olup, Ömer Seyfettin'e ait bulunduğu anlaşılan “Yeni Lisan” başlıklı yazıda şu görüşler yer almaktadır :

Millî bir edebiyat vücude getirmek için evvelâ millî lisan ister. Konuştuğumuz lisan, İstanbul Türkçesi en tabii bir lisandır.

Yazı lisanı ile, konuşmak lisanını birleştirirsek, edebiyatımızı ihyâ veya icad etmiş olacağız.

Lisanımızda yalnız türkçe kaideler hüküm edecek, yalnız türkçe, yalnız türkçe kaideleri.

Derginin 5. sayısından itibaren “Yeni Lisan” başlıklı yazıların altında “Genç Kalemler Tahrir Heyeti” imzası görülür. Derginin terimler hakkındaki görüşü 8. sayısında şöylece anlatılmaktadır :

Yeni lisan ilim lisanına da tesir edeceği için artık istilâhlar ve umumiyetle yeni tâbirler ya Arapçanın, Acemcenin basit lâfızlarından, yahut Türkçe terkiplerden teşkil olunacaktır.

“Genç Kalemler”in terimler konusundaki tutumu tamamiyle yerinde olmamakla beraber, dilin sâdeleşmesi hususunda ileri sürdüğü görüşler şuurulu bir hareket sayılabilir. “Genç Kalemler”in dil dâvasını Ömer Seyfeddin ve Ali Cânîp yürütmüştür. Ziya Gökalp'ın da katılması ile hareket, geniş bir sahayı içine alan bir Türkçülük dâvası hâline gelmiştir.

“Genç Kalemler”in yeni lisan hakkındaki görüşleri umumiyetle iyi karşılanmakla beraber, bu düşüncelere itiraz edenler de çıkmıştır. Bun-

ların başında Fuad Köprülü ve Yakup Kadri bulunmaktaydı. (Daha sonra bunlar da sâde Türkçe dâvasını benimsemişlerdir).

Türk Yurdu :

1911 yılında kurulan "Türk Yurdu Cemiyeti"nin yayımladığı "Türk Yurdu" dergisi, dili sâdeleştirme dâvasını doğrudan doğruya ele almakla birlikte, bu konuyu işleyen bir çok yazılara yer vermiştir.

1912 - 1918 ARASINDA DİL :

Balkan Harbinin felâketle bitmesi, milliyetçilik duygusunu kuvvetlendirmişti. 1912 yılında resmen faaliyete geçen "Türk Ocağı", Türkçülük akımının merkezi hâline gelmişti. Daha önce sâde Türkçe karşısında olan Fuad Köprülü gibi şahsiyetler de bu çalışmalara katılmışlardır. "Türk Yurdu" dergisinin yayımını üzerine alan Türk Ocağı, ayrıca, halka hitab eden ve çok sâde bir dille hazırlanan "Halka Doğru" (1913) ve "Türk Sözü" (1914) adlı haftalık dergiler de çıkarmıştır. 1917 yılında İttihad ve Terakki Fırkasının yardımıyla Ziya Gökalp ve arkadaşları tarafından çıkarılan "Yeni Mecmua", sâde Türkçe ve millî edebiyat akımının ve milliyetçilik fikrinin kuvvetlenip yayılmasında büyük bir rol oynamıştır.

Yeni Mecmua'da şiirler yayınlamaya başlayan Yahya Kemal, İstanbul Türkçesinin en güzel örneklerini vermiştir. Mütarekeye doğru belli-başlı temsilcileri Orhan Seyfi, Halid Fahri, Yusuf Ziya, Enis Behiç, Faruk Nafiz, Şükûfe Nihal olan yeni bir edebî nesil ortaya çıkmıştır. Bunların şiirleriyle sadeleşme akımı kuvvetlenmiş ve genişlemiştir. Reşad Nuri, Ruşen Eşref, Falih Rıfkı ve Peyami Safa gibi kudretli nesirciler ve hikâyeciler de dilin sadeleşmesine büyük hizmette bulunmuşlardır. Bu devirde sade Türkçe ve hece vezni dâvaları artık zafere ulaşmıştır.

ZIYA GÖKALP'İN DÜŞÜNCELERİ :

Ziya Gökalp'in dil hakkındaki düşünce ve görüşleri, çeşitli yazılarında yer almaktadır. 1918 yılında yayımlanan "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" adlı eserinin "Lisan" bölümünde meseleyi bu üçlü durum bakımından ele alır. 1923 de çıkan "Türkçülüğün Esasları" adını taşıyan eserinde ise mesele, bütün teferrüatıyla ve toplu olarak incelenmiştir. Gökalp'in fikirlerini açıklamadan önce "Yeni Hayat" (1918) adlı kitabında bulunan "Lisan" başlıklı manzumeyi görmek uygun olacaktır:

LİSAN

Güzel dil Türkçe bize,
Başka dil gece bize;
İstanbul konuşması
En saf, en ince bize.

*
**

Lisanda sayılır öz
Herkesin bildiği söz,
Mânası anlaşılan
Lûgata atmadan göz.

*
**

Uydurma söz yapmayız,
Yapma yola sapmayız;
Türkçeleşmiş Türkçedir
Eski köke tapmayız.

*
**

Açık sözle kalmalı,
Fikre ışık salmalı,
Müteradif sözlerden
Türkçesini almalı.

*
**

Yeni sözler gerekse,
Bunda da uy herkese;
Halkın söz yaratmada,
Yollarını benimse.

*
**

Yap yaşayan Türkçeden,
Türkçeyi incitmeden.
İstanbul'un Türkçesi
Zevkini olsun yeden.

*
**

Arapçaya meyl etme,
İran'a da hiç gitme;
Tevvidi halktan öğren
Fasihlerden işitme.

*
**

"G" li sözler emmeyiz,
Çocuk değil memeyiz;
Birkaç dil yok Turan'da
Tek dilli bir kümeyiz.

**

Turan'ın bir eli var
Ve yalnız bir dili var.
"Başka dil var" diyenin
Başka bir emeli var.

**

Türklüğün vicdanı bir:
Dini bir, vatani bir:
Fakat hepsi ayrılır
Olmazsa lisanı bir.

Gökalp, bu manzumede "tek bir Turan dili" ülküsünü anlatmıştır. Daha sonraki yazılarında bu düşünceyi bıraktığı görülmektedir.

"Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" adlı eserinde dili "milletçilik, ümmetçilik, asırcılık" bakımlarından ele alan Ziya Gökalp şunları söylüyor :

*Lisanımızı mâna itibariyle muasırlandırmak, ıstılâh cihetiyle islâm-
landırmak lâzım olduğu gibi sarf, nahiv, imlâ hususlarında türkçeleştirmek
de lâbüddür. Türkçede ıstılâhların gayri bütün kelimeler mümkünse
türkçe olmalı, yahut türkçeleşmiş bulunmalı. Arapça, acemce terkipler,
cemiler, edatlar, sıygalar lisanımızdan çıkarılmalı.*

*Maamafih, türkçeleştirmeyi lûgatlara hasretmek de doğru değildir.
Mümkünse, bütün ıstılâhları da türkçe kelimelerden yapmak daha iyi-
dir. Fakat mümkün olmadığı takdirde ıstılâhlarımızın fransızca, yahut
rusça olacağına, arapça ve acemce olması daha hayırlıdır. Herhalde,
bütün müslümanlar arasında olmasa bile, bütün Türkler arasında
— lûgatlar gibi— ıstılâhların da müşterek olması, yâni bütün Türklerin
müşterek bir edebiyat ve ilim lisanına mâlik olması elzemdir.*

*O halde, lisanımızı türkçeleştirirken, tedricen bütün soydaşlarımızın
anlayacağı umumî bir türkçeye doğru gitmek lâzım geldiğini de
unutmamalıyız. Fikrimizi hulâsa edelim : (Yeni mefhumlar) asrın,
(ıstılâhlar) ümmetin, (lûgatler) milletin nâtıkasıdır.*

Burada da Gökalp yine, bütün Türkler için ortak ve umumî bir Türkçe, bir edebiyat ve ilim dili düşünmüştür.

Türkçülüğün Esasları'ndaki görüşler :

Ziya Gökalp "Türkçülüğün Esasları"nın "Türkçülüğün programı" bahislerini içine alan ikinci kısmında ilk bahis olarak "Lisanî Türkçülük" üzerinde durmuştur. Bu bahisteki yazıları, ileri sürülen görüşleri belirtmek suretiyle, sırasıyla görelim.

Yazı dili ve konuşma dili :

"Türkiyenin millî lisanı İstanbul Türkçesidir" diyen Ziya Gökalp, yazı dili ve konuşma dili üzerindeki düşüncelerini şöylece açıklıyor :

İstanbul'da iki Türkçe var: Biri konuşulup da yazılmayan İstanbul lehçesi, diğeri yazılıp da konuşulmayan Osmanlı lisanıdır. Acaba, millî lisanımız bunlardan hangisi olacaktır. Bu ikilik lisanî bir hastalıktır. Lisanındaki ikiliği ortadan kaldırmak için, şu iki şeyden birini yapmak lâzım: Ya yazı dilini aynı zamanda konuşma dili hâline getirmek, yahut konuşma dilini aynı zamanda yazı dili hâline koymak.

Bu iki şıktan birincisi mümkün değildir. Çünkü İstanbulda yazılan lisan tabii bir dil değil, Esperanto gibi sun'î bir dildir. Arapça, acemce ve türkçenin kamuslarını, sarflarını, nahiyyelerini birleştirmekle husûle gelen bu Osmanlı Esperantosunu, nasıl konuşma dili olabilsin? O halde yalnız bir şık kalıyor: Konuşma dilini yazarak yazı dili haline getirmek. Zaten halk muharrirleri, bu işi eskiden beri yapıyorlardı. Osmanlı edebiyatımızın yanında, halk diliyle yazılmış bir türk edebiyatı altı, yedi asırdan beri mevcuttu.

Halk lisanına girmiş arapça ve acemce kelimeler :

Ziya Gökalp, halk diline geçmiş arapça ve farsça asıllı kelimelerin durumunu inceleyerek, bunların bilgin ve ediplerin kullandıklarından farklı olduğunu belirtiyor. Diyor ki :

Halk lisanında müterâdif (eş anlamlı) kelimeler yoktur. Halk Arapçadan ve Acemceden bir kelime aldığı zaman onun müterâdifi olan türkçe kelimeyi Türkçeden büsbütün atar: Meselâ, halk hasta kelimesini alınca sayru lâfzını, ayna kelimesini alınca gözgü lâfzını, merdiven kelimesini alınca baskıç lâfzını tamamiyle unutmuştur.

lüzum olmadığını, esasen türkçede terkiplerin her cinsi bulunduğunu açıklamaktadır.

Yeni Türkçenin harslaşdırılması ve tehzibi :

Osmanlı edebiyatının dilimize soktuğu fazla ve zararlı birçok kelime, sıyga, terkip ve eklerin çıkarılmasını yeni Türkçenin menfi gayesi olarak gösteren Ziya Gökalp, müsbet gayenin dilde eksik olan kelimelerin aranıp bulunması olduğunu belirtmektedir.

Yazı dilinde eksik olan kelimeler iki kısımdır : 1. Millî tâbirler, 2. Beynelmîlel kelimeler. Millî tâbirler İstanbul ve Anadolu'da kullanılan, yazı diline henüz girmemiş deyimler, hususî terkipler, galisizimler ve cümlelerdir. Bunların halk ağzından ve halk kitaplarından toplanması gerekir.

Beynelmîlel kelimeler, bütün Avrupai mefhumları ve mânaları ifade edecek kelimelerdir. Bu kelimelerin dilimizde meydana gelmesi için en feyizli çâre, Avrupa dillerinde yazılmış bütün edebî şaheserlerle ilmî ve felsefî monografilerin tercüme edilmesidir. Bununla dilimize yeni kelimeler ve ifade şekilleriyle birlikte, birçok dil incelikleri girecektir. Tercüme esnasında bizim için büsbütün yeni olan mefhum ve mânalara karşılıklar bulmak için önce halk diline başvurulacak; bu yolla bulunmayan karşılıklar dilimizin imkânlarıyla meydana getirilecek; bu vasıta da yetmezse terkip hâlinde olmamak şartıyla, arapça ve farsça kelimeler alınacaktır.

Bâzi yabancı kelimeler ise aynen kabul edilecektir. Bunlar feodalizm, rönesans, reform, sosyalizm, aristokrat, diplomat, tiyatro, roman, klâsik gibi bir millete veya bir devre yahut bir mesleğe ait hususî kelimelerle; vapur, tren, telgraf, telefon, tramvay gibi sınaî tekniklerle ilgili âlet, makine ve eşya isimleridir.

Gökalp sonuç olarak şunları söylüyor :

Yeni Türkçe evvelâ lisanımızı lüzumsuz arapça ve acemce tâbirlerle terkiplerden temizlemekle, saniyen ona henüz vücutlarından haberimiz olmayan millî tâbirleri ve ifade tarzlarını, sâlisen henüz mâlik olmamız için ibdâ'ına mecbûr bulunduğumuz beynelmîlel kelimeleri ilâve etmekle husûle gelecektir. Bu üç ameliyenin birincisine "temizleme", ikincisine "harslaştırma", üçüncüsüne "tehzib" (düzeltme, islâh) nâm-larını verebiliriz.

Lisani Türkçülüğün ümdeleri :

“Türkçülüğün Esasları”nın program kısmının birinci bahsi olan “Lisani Türkçülük”ün bu son bölümünde Ziya Gökalp, dil konusundaki düşüncelerini prensipler hâlinde madde madde vermiştir. Bir filolog ve dilbilimci olmadığı halde, son derece isabetli görüşler ortaya atan ve dil meselesine bugün de ışık tutacak değerlerde düşünceler ileri süren Ziya Gökalp’in fikirlerini aynı sıraya uyarak kısaca açıklayalım :

1. *Millî lisanımızı vücade getirmek için, Osmanlı lisanını hiç yokmuş gibi bir tarafa atarak, halk edebiyatına temel vazifesini gören Türk dilini aynıyle kabul edip İstanbul halkının ve bilhassa İstanbul hanımlarının konuştukları gibi yazmak.*

Gökalp “Türk Esperantosı” diye vasıflandırdığı, sunî bir dil olan ve yazıldığı halde konuşulmayan, münevverlerin kullandığı eski yazı dilinin bir tarafa bırakılması gerektiğini belirtiyor. Bu konuşulmayan, yüksek zümre dili Osmanlıca’nın yerine, konuşulduğu halde yazılmayan halk dilinin (yaşayan konuşma dilinin) yazı dili haline getirilmesini istiyor.

Başka dillerde konuşma dili ile yazı dili arasında, bazı söyleyiş ve cümle unsurlarının yeri bakımından farklar dışında, büyük ayrılıklar yoktur. Malzeme hemen hemen aynıdır. Gramer kurallarına en yakın vasıfta olan bir bölgenin dili, zamanla ortak dil hâlini alır. Ziya Gökalp’in kırk beş yıl önce temenni ettiği, İstanbul Türkçesinin ortak dili olması hususu, bugün gerçekleşmiş bulunmaktadır. Yazı dili ile konuşma dili birleşmiş, İstanbul ağzına dayanan bir ortak dil meydana gelmiştir.

2. *Halk lisanında Türkçe müterâdifi bulunan arabî ve farisî kelimeleri atmak, tamamiyle müteradif olmayıp küçük bir nüansa malik olanları lisanımızda muhafaza etmek.*

Gökalp, Türkçede karşılığı olan Arapça ve Farsça kelimelerin atılmasını, fakat küçük de olsa manâ farkı taşıyanların bırakılmasını istiyor. Bu görüş, dilin zenginliğini kaybetmemesi bakımından doğrudur.

3. *Halk lisanına geçip lâfzen yahud mânen galatât nâmını alan arapça ve acemce kelimelerin tahrif olunmuş şekillerini türkçe addetmek ve imlâlarını da yeni telâffuzlarına uydurmak.*

Bir dile başka bir dilden girmiş kelimeler; ses, şekil veya anlam bakımından bazı değişimlere uğrayabilirler. Dilbilime göre, bunların aslı

söylüyor. Bunları bilmek ve araştırmak dil bilginlerinin işidir. Ayrıca hiç bir türkçe kökün en eski zamanlara çıkıldığı zaman Türk kalacağı ileri sürülemez. Türkçe asıllı saımlan bâzı kelimelerin, vaktiyle çince, moğolca, tonguzca, hindçe ve farsçadan geçtiği tesbit olunmuştur. Kelimelerin nasıl türediğinin bilinmesi değil, mânalarının anlaşılması önemlidir. Gökalp'a göre Türk halkının bildiği ve tanıdığı her kelime — hangi kökten gelirse gelsin, türeyiş şekli nasıl olursa olsun — türkçedir, millidir.

11. Yeni türkçenin bu esaslar dahilinde bir kamüsüyle bir de sarfı vücade getirilmeli ve bu kitaplarda yeni türkçeye girmiş olan arapça ve acemce kelimelerin ve tabirlerin bünyelerine ve terkip tarzlarına ait mâlûmat, lisanın fizyoloji kısmına değil, müstehâsât ve intisaliyât bahsi olan iştikak kısmına idhâl edilmelidir.

Gökalp, "Türkçülüğün umdeleri" nin son maddesinde, dilimizin bu esaslar içinde bir sözlüğüyle bir de grammerinin yazılmasını ve bu kitaplarda yeni türkçeye girmiş olan arapça ve farsça kelime ve deyimlerin bünye ve terkip tarzlarıyla ilgili bilginin dilin fizyoloji bölümüne değil, türeme bölümüne sokulmasını istemektedir.

Sonuç :

Dili sadeleştirme cereyanının ısrarlı ve ateşli taraftarı olan Ziya Gökalp, dili tasfiye etmenin (aşırı özleştirmenin) karşısında yer almıştır. Yine "Türkçülüğün Esasları" adlı kitabının "Türkçülüğün tarihi" bölümünde bu hususta şunları söylemektedir:

Tasfiyecilik, lisanımızdan Arap ve Acem cezirlerinden gelmiş bütün kelimeleri çıkararak, bunların yerine Türk cezrinden doğmuş eski kelimeleri, yahut Türk cezrinden yeni edatlarla yapılacak yeni Türk kelimelerini ikame etmekten ibaretti. Bir nazariyenin fi'li tabikatını göstermek üzere neşr olunan bâzı makaleler ve mektuplar zevk sâhibi olan okuyucuları tiksindirmeğe başladı. Halk lisanına geçmiş olan arabî ve fârisî kelimeleri türkçeden çıkarmak, bu lisanı en canlı keltmelerinden dinî, ahlakî, felsefî tabirlerinden mahrum edecekti. Türk cezrinden yeni yapılan kelimeler, sarf kaidelerini herc ü merc edeceğinden başka, halk için ecnebi kelimelerden daha yabancı, daha mechûldü. Binaenaleyh, bu hareket lisanımızı sadeliğe, vüzuha doğru götürececek yerde, muğlakıyyete ve zulmete doğru götürüyordu. Bundan başka, tabii kelimeleri atarak onların yerine sun'î kelimeler ikamesine çalıştığı için, hakiki bir lisan yerine sun'î bir Türk esperantosunu vücade getiriyordu. Memleketin ihtiyacı ise, böyle

bir yapma Esperantoya değil, bildiği ve anladığı münis ve gayr-i sun'î kelimelerden mürekkep bir müfâheme vasıtasına idi. İşte bu sebepten dolayı: İkdâm'daki tesfiyecilik cereyanından, fayda yerine mazarrat husule geldi.

Ziya Gökalp'in dil hakkındaki düşünceleri, meseleye bu gün de ışık tutacak, dâvanın çözümlmesine yardım edecek görüşlerdir. Bugün de sayıca az olmakla beraber, basın, radyo ve okullar yoluyla tesir yapmak imkânını elde ettikleri için verdikleri zararlar büyük olan aşırı özleştirici bir zümre bulunmaktadır. Bunlar dili özleştirmede yanlış bir yol tutmuşlardır. Yalan yanlış, uydurma kelimelerle dili bozmakta, yeni bir sun'î dil (bir Esperanto) meydana getirmektedirler. Günümüzün tasfiyecileri olan bu kimselerin, Ziya Gökalp'in görüş ve düşüncelerine kulak vermeleri yerinde olacaktır.
